

De koe een ‘hij’?

Hoe we
naar dieren
verwijzen

Waarom noemen we een poes gerust een ‘hij’ en een kater juist soms ‘zij’? Schiet onze biologische kennis tekort? Nee, we blijken het vooral te moeten zoeken in de grammatica.

✍ Ludmilla Coornstra

“De buurvrouw heeft een nieuw hondje”, zo bracht mijn moeder me op de hoogte van het laatste nieuws uit het dorp waar ik opgroeide. “Het is een meisje en hij heet Kaysa.”

Na een seconde stilte barstten we allebei in lachen uit. De grenzen van gender raken tegenwoordig steeds minder rigide, maar *meisje* en *hij* zo in dezelfde zin – dat klonk nog wel een beetje vreemd.

En toch ... een verwijzing met *hij* naar vrouwelijke dieren komt vaker voor. Bijvoorbeeld toen Cor Pierik (BBB) tijdens een Kameroverleg zei dat de koe steeds duurzamer werd, en samenvatte: “Hij kan steeds langer mee.” Esther Ouwehand (PvdD) reageerde meteen: “Voorzitter, als ik daar één correctie op mag doen: een koe is geen ‘hij’.” Een ander Kamerlid begon daarop te lachen – dat leek de fout

ook toen pas door te hebben.

Maar als we weten dat een dier een ‘zij’ is, waar komt zo’n ‘hij’ dan toch vandaan, en waarom valt die in eerste instantie niet zo op? En waarom zijn er óók mensen die juist alle dieren een ‘zij’ noemen (zie kader)?

Klucht van de koe

Op school leren we dat er regels zijn voor woordgeslacht: zo zijn *het*-woorden zoals *huis* onzijdig, en daar verwijst je dus naar terug met *het* en *zijn*; *de*-woorden zijn mannelijk (denk aan *boom*) of vrouwelijk (bijvoorbeeld *liefde*), en die vrouwelijke woorden kun je soms herkennen aan een uitgang als *-heid* of *-te*.

Allemaal leuk en aardig, die regels. Maar in de praktijk, en dan vooral de gesproken praktijk, wijken vooral Neder-

landers daar naar hartenlust van af. En wat mensen vooral veel doen: overal *hij* voor gebruiken. *De televisie*: zet je 'haar' aan? Nee, waarschijnlijk toch 'hem' – maar *televisie* is officieel toch wel mooi een vrouwelijk woord. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld *de bibliotheek*: veel mensen zullen je raar aankijken als je vraagt tot hoe laat 'ze' open is – ook al is dat grammaticaal hartstikke verantwoord.

Hij is daarnaast natuurlijk een mannelijk voornaamwoord, én we gebruiken het om naar mensen in het algemeen te verwijzen. Denk aan zinnen als: 'Iedereen doet wat hij wil.' De laatste jaren proberen steeds meer mensen dat te omzeilen om hun taal genderneutraler te maken, maar in spreektaal komt dit *hij* nog altijd erg vaak voor.

En met *hij* wordt in de praktijk dus ook wel naar vrouwelijke dieren verwezen. Al in de zeventiende eeuw schreef Bredero in zijn *Klucht van de koe*: "O seker 't is een moye gladdie Koe, *hy* is al wel gemiest [= vetgemest]."

Individu

Doen we, van mijn moeder tot aan Bredero, dan zomaar wat? Zó losbandig zijn we dan ook weer niet: in de wirwar van verwijswaarden valt wel degelijk een bepaalde logica te ontwaren. Taalkundige Jenny Audring promoveerde hierop, en uit haar onderzoek blijkt dat welke verwijswaarden we gebruiken, te maken heeft met de mate waarin we iets als een individu zien.

Als we kijken naar al het tastbare, kunnen we dat grofweg indelen in drie categorieën: mensen, dieren en dingen. We zijn in onze mensentaal lekker egocentrisch: de mens zien we als het ultieme individu. En mensen krijgen dus altijd zorgvuldig het verwijswaard toegewezen dat bij die persoon past – *zij* voor vrouwen, *hij* voor mannen, en de laatste jaren ook weleens *die* of *hen* voor non-binaire personen.

Dingen zijn dan weer een stuk minder 'geïndividueerd'. En vaak verwijzen we naar concrete dingen met *hij* (zoals *televisie*) en naar abstracte concepten en materialen met *het* (*liefde*, *sneeuw*).

Dieren dobberen zo'n beetje tussen de mensen en de dingen in – en dat zie je terug in de verwijzingen. Denk aan 'de kat': als verwijzing naar een specifieke poes ligt *zij* voor de hand; naar een kater *hij*. Maar een willekeurige kat op straat of 'de kat' als diersoort staan al wat verder van je af, en dan klinkt een verwijzing met *hij* best naturel; net als wanneer je het over 'de koe' in het algemeen hebt, en over hoe *hij* steeds duurzamer wordt. Totdat Esther Ouwehand je corrigeert.

Vertrouwelijk

Verklapt zo'n verwijzing met *hij* naar een vrouwelijk dier dan dat je het dier als ding ziet, in plaats van als individu? Dat kán, maar er spelen ook andere factoren mee. Op de Veluwe, waar ik opgroeide, waren doorgaans alle dieren een 'hij' – en zo duidde ik dus vaak katers én poezen aan. En toch zag ik de katten waarmee – of met wie – ik opgroeide zeer zeker als individuen.

In verschillende dialecten hebben voornaamwoorden

dan ook een andere gevoelswaarde dan in het Standaard-nederlands. 'Mannelijke' voornaamwoorden als *hij* of *zijn* gebruiken voor vrouwen of meisjes is niet gek in bijvoorbeeld het Nedersaksisch (dat onder andere op de Veluwe gesproken wordt); en ook in het Brabants komt het wel voor.

Ingewikkeld

In de keuze voor *hij* of *zij* voor dieren spelen er dus allerlei factoren mee; strenge regels zijn er niet, en de grenzen zijn vaag en beweeglijk. Een verwijzing met *hij* is breed interpreteerbaar, maar een verwijzing met *zij* naar een dier lijkt daarentegen wel te verklappen dat je het dier een hoge mate van individueren toekent – oftewel: dat je haar serieus neemt als individu. Maar een verwijzing met *zij* kan juist ook weer wat aanstellerig voelen, omdat het zo nadrukkelijk afwijkt van dat lekker veelzijdige en alomtegenwoordige *hij*. Tegelijkertijd: de recente alertheid op genderinclusiviteit maakt dat *hij* soms toch ook ongemakkelijk klinkt.

Eén conclusie kunnen we in elk geval trekken: gender was altijd al ingewikkeld. ■

Bibi Dumon Tak

Hengelvis en dierenarts

Hengelvis • Voor *de Volkskrant* schreef ik ooit een stuk over dieren waarin ook de hengelvis voorkwam. Ik gebruikte daarbij consequent de woorden *zij* en *haar*. Toen ik het artikel teruglas in de krant, had de wetenschapsredacteur eigenhandig van alle *zij's* een *hij* gemaakt, en van alle *haar's* een *hem*. Ik werd gek. Ik dacht: als mensen dit lezen, zullen ze mij nooit meer serieus nemen. De hengelvis waar ik het over had, met zo'n hengelachtig lichtgevend orgaan, is namelijk altijd een vrouwtje. Het mannetje hangt als nietig parasietje onderaan haar buik. Ik was net begonnen als schrijver en ik ben een week ziek geweest van dat *hij*.

Dierenarts • Toen onze Spaanse asielhond enigszins verzwakt bij ons aankwam, besloten we hem diezelfde week nog door een dierenarts te laten bekijken. Het was een prachtig reutje. Elegant, hoog op de pootjes en ontzettend zachttaardig.

We zetten hem op de behandeltafel en daar werd hij goed onderzocht. "Wat een lieverd," zei de dierenarts, "ik zie alleen een ontsteking bij haar piemel. Die moeten we echt even behandelen. Verder is alles in orde." Ik keek haar aan over de rug van het hondje heen. "Is er iets?" vroeg ze. "Haar piemel", zei ik.